

Lige den bog, jeg har ventet på!

Er ligestillingsdebatten i Danmark ved at vågne op igen?

Anette Borchorst og Drude Dahlerup (red.): *Ligestilling som diskurs og praksis*. Samfundslitteratur, Frederiksberg 2003. 250 s. 265 kr.

Af Kirsten Gomard

Ligestillingsdebatten har de sidste mange år sovet tornerosesøvn i Danmark. Nu er den måske ved at vågne igen. I nyere feministiske publikationer er afsættet ofte forfatterens desillusionering ved opdagelsen af, at den ligestilling, som de troede var sat på skinner, stadig lader en del tilbage at ønske.¹ Ligestillingsministeren har lagt et vist pres på institutionerne om, at ligestilling bør sættes på dagsordenen, og der er kommet en anelig publikationsrække fra forskningsprojektet "Køn i Akademia", der demonstrerer, hvordan de akademiske institutioner stadig – til dels bag om ryggen på alle involverede – slet ikke er kønsneutrale, som deres egen selvforståelse tilsiger, men udgør maskuline handlerum.

Men snakken om ligestilling er i medierne og i de daglige diskussioner løst funderet, der har længe været brug for en solid begrebsafklaring, så vi ved, hvad vi taler om. Derfor er *Ligestilling som diskurs og praksis* en

nødvendig bog, der kan bruges til at kvalificere diskussionerne og skabe fast grund under fødderne.

Bogen, der er en udløber af projektet *Gender, Empowerment and Politics*, støttet af Det Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, er redigeret af Drude Dahlerup og Anette Borchorst, som begge også har skrevet væsentlige kapitler i bogen. Bogen er primært skrevet ud fra et politologisk forskningsperspektiv, og interessen gælder sammenhængen mellem forståelser af kønspolitik/ligestilling og politiske løsninger. Fokus er primært køn, men bogens sidste kapitel tager også hul på spørgsmål omkring etnicitet. Ligestillingspolitik og ligestillingsdiskurser analyseres dels ud fra en institutionel tilgang, dels ud fra idéhistoriske og diskursanalytiske tilgange.

What's the problem?

I et fyldigt indledningskapitel, der blandt andet giver overblik over forskning i ligestilling både nordisk og internationalt, har jeg især hæftet mig ved udgiverens fremhævelse af den australske forsker Carol Bacchis tilgang. Hvor policystudier, skriver de, ofte har beskæftiget sig med, hvordan man fandt løsningen på et givet problem, går Bacchi et skridt længere tilbage og spørger, hvordan problemet i det hele taget er konstrueret som problem i det politiske felt: Hvordan fremstilles problemet (problemidentifikation)? Hvad ses som årsagerne (problemdiagnose)? Hvad er målsætningen for de politiske initiativer? Hvilke strategier og instrumenter antager politikerne vil føre til målet? Denne nedbrydning af det store spørgsmål om ligestilling til en række analytiske spørgsmål forekommer nyttig, både når det gælder politikudvikling og analyser af bestående forhold og initiativer.

En vigtig skelnen, som anlægges i bogen, er spørgsmålet om formel ligestilling: lige muligheder, versus reel ligestilling: ligestilling som resultat. Efter min egen erfaring sammenblandes disse niveauer løbende i den offentlige debat, så selvom synsvinklen ikke er ny, er den vigtig at få slået fast endnu engang.

Den ulidelige modstilling af lighed og forskel

I bogens kapitel 2 giver Drude Dahlerup en bredt anlagt idéhistorisk og videnskabsteoretisk diskussion af ligestillingsbegrebet. Som overskriften antyder, er et væsentligt ærinde for hende at dekonstruere det gamle spørgsmål om lighed eller forskel mellem kønnene.

Hun påpeger, at modsætningen til lighed *ikke* er forskel. Modsætningen til lighed/ligestilling er ulighed/uligestilling. I talen om lighed versus ulighed befinder vi os i en politologisk/sociologisk dimension. På den anden side er modsætningen til

¹ Se Bitten Kristiansens anmeldelse i dette nummer.

forskel/forskellighed netop ikke lighed, men enshed. Her er vi i det ontologiske, altså et filosofisk felt, hvor vi kan diskutere kvinders og mænds egenskaber: Er vi først og fremmest ens i vor menneskelighed, eller først og fremmest forskellige? Dekonstruktionen er ikke ny, men værd at repetere i denne kontekst. Pointen for DD er nemlig, at uanset om vi nu tror, at kvinder og mænd først og fremmest er ens eller først og fremmest forskellige, så kan der på det politisk/sociologiske område argumenteres for ligestilling.

I en diskussion af den radikale poststrukturalismes dekonstruktion af kønnetheden som et rent sprogligt fænomen uden forbindelse til en virkelighed uden for sproget argumenterer DD for, at man ikke kan og skal opløse kategorierne 'kvinde' og 'mand'. Hun bekender sig som 'blød socialkonstruktivist': Der findes en virkelighed 'derude', men vi har kun tilgang til den via sproget. Problemet er for DD ikke at bruge begreberne 'kvinde' og 'mand': "Vi lever i en verden, hvor køn er overdetermineret, og hvor køn er skæbne" (s. 45). Derimod advarer hun mod en universalisering af begreberne, der ignorerer kulturelle og sociale forskelle. Hun anbefaler en 'mangfoldighedens politik' baseret på "anerkendelse af mangfoldighed og diversitet mht. køn, etnisk baggrund og race" (s. 48) og foreslår desuden at se på begreberne 'inklusion' og 'eksklusion'. Fordelen er, siger hun, at fokus flyttes fra en debat om, hvilken form for ligestilling vi vil have, til en debat om de mekanismer, der rent faktisk skaber udelukkelse. Hun ser mulighed for nye alliancer i ligestillingspolitikken ved at tage udgangspunkt i den faktiske eksklusion, der finder sted.

DD's kapitel er lige til lærebogen: klart, overskueligt og grebsafklarende.

Ligestillingspolitik i Danmark

Antologiens to næste kapitler gennemgår dansk ligestillingspolitik ud fra et nyinstitutionelt perspektiv. Anette Borchorst skriver om udviklingen i den danske stats ligestillingspolitik, og Drude Dahlerup skriver, delvis på grundlag af studenteropgaver og -specialer, om de danske kommuner. Begge kapitler er fulde af god, kontant information. DD rammer en pæl gennem den forestilling, at kommunerne i Danmark skulle have været mere langsommelige end staten i spørgsmål omkring ligestilling. Blandt de spørgsmål, AB stiller er, hvordan det kan være, at ligestillingspolitik i Danmark fra slutningen af 1960'erne både har været snævrere afgrænset, svagere institutionelt forankret og relativt svagt håndhævet, når vi sammenligner med f. eks. Norge og Sverige. Endvidere hvordan det kan være, at den danske politik har været mere reaktiv, har begrænset sig til at forbyde diskrimination, hvor norsk og svensk politik har haft flere proaktive træk, som har muliggjort direkte indgriben på områder, hvor man ønskede ligestillingen forbedret. To af forklaringerne har jeg hørt før: nemlig at de andre nordiske lande stadig har kvindeforbund i de politiske partier, der har sørget for at fastholde ligestillingen på partiernes dagsorden, mens samme spørgsmål i Danmark har været lavt prioriteret i partierne. Samt at den nye

danske kvindebevægelse var af meget udenomsparlamentarisk karakter og ikke ønskede alliancer med staten.

Ny for mig er derimod den tese, at rammebetingelserne ændrede sig fra slutningen af 1960'erne, hvor der med højkonjunktur på arbejdsmarkedet og tilstrømning af kvindelig arbejdskraft var grobund for ligestillingskrav båret af både kvindeorganisationer og feministiske græsrodder og til midten af halvfjerdserne med rekordstor arbejdsløshed og et folketing, der ved jordskredsvalget i 1973 havde fået reduceret indflydelsen fra de gamle partier, der var relativt ligestillingsvenlige. De to nye partier, Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet, var afvisende over for ligestillingsspørgsmål. I artiklens terminologi: det politikvindue, der i 1960'erne stod vidt åbent for udviklingen af en statslig ligestillingspolitik, og som førte til nedsættelsen af Kvindekommisionen, der skulle lave et bredt udredningsarbejde om kvinders forhold i Danmark med henblik på statslige ligestillingsinitiativer, var ved at lukke sig, da Kvindekommisionen ni år senere, i 1974, kom med sine betænkninger.

Mikroniveaulet

Ann-Dorte Christensen og Anette Borchorst analyserer i en diskursanalytisk optik debatterne i SF om kønskvotering i partiet og Ligestillingsrådets diskussioner om dispensation fra Ligebehandlingsloven med henblik på at få flere kvinder ind i akademiske stillinger. Med diskursanalysen befinder vi os på mikroniveaulet: sproget og kampen om betydning, og dermed den diskursive forståelse af et felt med henblik på praksis. Kønskvotering har gennem årene været et meget kontroversielt begreb i Danmark, og kapitlets indledende definitioner er nyttige, når vi skal gøre os klart, hvad vi taler om. Forfatterne forstår 'positiv særbehandling' som en række forskelligartede tiltag til at fremme ligestilling. Disse kan spænde fra opfordring i stillingsannoncer til det underrepræsenterede køn om at søge stillingen, over afholdelse af kurser med henblik på at motivere og kvalificere det ene køn og til f.eks. mentorordninger, alt sammen initiativer, der forsøger at påvirke de muligheder, der ligger i udgangspunktet. Med kvotering befinder vi os derimod i et felt, hvor man med fastlæggelse af kvoter og måltal for det underrepræsenterede køn søger at påvirke selve resultatet. Instrumenterne kan i dette tilfælde gå fra moderat kønskvotering, hvor man ved lige/ligeværdige kvalifikationer lader køn være den afgørende faktor, over blød kønskvotering, hvor man foretrækker en kvalificeret ansøger af det underrepræsenterede køn, også selvom den anden ansøger skulle være bedre kvalificeret, og til radikal kønskvotering, hvor stillinger direkte øremærkes til det underrepræsenterede køn.

Forfatterne fremanalyserer to hoveddiskurser i debatterne om kønskvotering ved forskningsansættelser: På den ene side en diskriminationsdiskurs, der især fremføres af

Ligestillingsrådet, de institutioner, der søger om dispensation, samt fortalere i offentligheden, og på den anden side en kvalifikationsdiskurs, som især fremføres af Undervisningsministeriet, Dansk Arbejdsgiverforenings repræsentanter i Ligestillingsrådet, der i to tilfælde leverede de afgørende stemmer mod en dispensation, samt modstandere i offentligheden. I denne diskurs lykkes det at konstruere en diskursiv modsætning mellem kvalifikation og køn. Ligestillingsnormer kommer til at stå i en grundlæggende konflikt til det meritokratiske princip. Sidstnævnte diskurs er blevet den dominerende inden for feltet. Vi behøver bare tænke på det fornyede ramaskrig i medierne, da Statens Humanistiske Forskningsråd i forsommeren 2003 udskrev to til fire forskningsprofessorater øremærket til kvinder.

Da diskursanalysen er det sted, hvor overlapningen til min egen forskning er stærkest, havde jeg gerne set mere af samme skuffe og også gerne flere eksempler på, hvordan diskurserne kommer i stand. Ikke fordi jeg mistror konklusionerne, men fordi jeg finder det vigtigt at dokumentere brugbarheden af denne nye, tværfagligt orienterede metode.

Mænd

Kapitlet om mænd og ligestilling af Ann-Dorte Christensen og Jørgen Elm Larsen har sin tyngde i teorierne. Nyt for mig er introduktionen af begrebsparret 'handlen' og 'beredskab til handlen': Ligestilling drejer sig ikke bare om lige tilgang til materielle goder og ressourcer, men handler om de valg (handlen), individer træffer. Med beredskab til handlen betegner forfatterne de strukturelle rammer, som påvirker handlemulighederne. Analytisk påpeger forfatterne, at der på ligestillingsområdet både i de strukturelle og de individuelle processer er en usamtidighed, praksis præges af både kontinuitet og brud i mandlig dominans og kvindelig underordning. I kapitlets afsluttende afsnit opsummeres spørgsmålet om mænd i den danske ligestillingsdiskurs i skiftende faser fra starten af 1990'erne med stærkest fokus på unge middelklassemands forsøg på opgør med hegemonisk maskulinitet - og helt i den anden ende af spektret: spørgsmålet om marginaliserede mænd. Kapitlet kommer altså vidt omkring og har især sin styrke i inddragelsen af international maskulinitetsforsknings påpegnings af forskelle mellem mænd. Derimod savner jeg nærmere analyser af de store debatter, der især i første halvdel af 1990'erne er blevet ført omkring mænd og forældremyndighed. For det var vel egentlig der, ligestillingsdebatten omkring mænd begyndte for alvor her i Danmark?

Mainstreaming

Mainstreaming, som der ikke findes nogen dækkende dansk oversættelse for, er det nye hurra-ord i ligestillingsdebatten. Den behandles i et kapitel af Sine Lehn, Mette Lykke Nielsen og Karen Sjørup. Med mainstreaming skal ligestilling ikke blot være en aktivitet, der dyrkes af visse ildsjæle som et

særanliggende et sted i periferien af andre aktiviteter, men skal ifølge Europarådets definition "integrere ligestilling i al politik og planlægning, således at ansvaret for at tage ligestillingsmæssige hensyn lægges ud til dem, der arbejder med politikudformning, planlægning og administration" (s. 145). Mainstreaming indebærer dels dokumentation, dels politik-udformning. Forfatterne ser mainstreaming som den overordnede politik-strategi og præsenterer tre metoder: 1) Kønsopdelte statistik som dokumentationsmetode; 2) benchmarking, atter et engelsksproget begreb, der kunne fortjene en ordentlig dansk oversættelse. Hermed menes sammenligning med institutioner m.v., der har indført en god praksis og opnået resultater; 3) kønskonsekvensanalyse, en metode til at identificere, om bestemte initiativer vil få u hensigtsmæssige følger for ligestillingen, herunder også opstilling af alternative programmer, lovforslag m.v. Forfatterne nævner også 3R-metoden, som bruges i de svenske kommuner. 3R står for 1) Repræsentation: Kortlægning af, hvordan kvinder og mænd er repræsenteret i kommunerne; 2) Ressourcer: Hvordan bruges og fordeles penge, tid og rum mellem kvinder og mænd; 3) Realia: Vurdering af, hvilke eksisterende kulturelle normer og forestillinger der bidrager til at opretholde uligheder mellem kvinder og mænd.

Forfatterne gennemgår derefter to cases, arbejdet med mainstreaming i EU's forskningspolitik og mainstreaming af sundhedspolitik i Estland, den ene vellykket, den anden problematisk. Pointen er her, at der kan være ganske meget at lære af det, som lykkes i mindre grad. Her peger forfatterne på magtkampene på den politiske arena, som kan være afgørende for, hvorvidt en overordnet målsætning om mainstreaming kan føres ud i praksis på det lokale niveau. Ønsker politikere og administratorer overhovedet – sagt med diskursanalysens termer – at inkludere hidtil marginaliserede ligestillingsdiskurser i den centrale politiske diskurs? Pointen bliver altså svælget mellem det overordnede niveau, hvor målsætningerne vedtages, og hverdagens politiske og administrative niveau, hvor de skal føres ud i livet. En særlig faldgrube kan være, at strategien kan føre til indskrænkning af særlige kvinde- og ligestillingsinitiativer, uden at der sættes noget andet i stedet.

Køn og etnicitet

Bogens sidste kapitel har en lidt anden status end de øvrige, her er det ikke først og fremmest forskerne, der kommer til orde, men to repræsentanter for indvandergrupper i Danmark: Naser Khader og Azam Javadi, der sammen end Anette Steen Pedersen interviewes af Drude Dahlerup og Anette Borchorst om ligestillingspolitik i forhold til køn og etnicitet. Interviewet kommer vidt omkring, men overordnet set er der enighed om, at forståelserne fra kønsdebatten også kan bruges, når det gælder etnicitet, og at køn og etnicitet ikke bør adskilles. Azam Javadi nævner erfaringen med dobbelt diskrimination: som indvanderer og som kvinde. Mest perspektivrig er for

mig dog Anette Steen Pedersen udtalelser. Hun har næsten 20 års erfaring med ligestillingsarbejde i såvel Danmark som USA, hvor hun i nogle år har været ledelsesrådgiver for Verdensbanken med henblik på mangfoldighedsledelse og ligestilling. Hun er i dag rådgiver i Ligestillingsafdelingen under ligestillingsministeren. Med sit erfaringsgrundlag mener hun, at ligestillingsarbejde med ensidig fokus på køn er ved at være gammeldags, og at vi i løbet af nogle få år vil have, ikke en ligestillingsminister i den nuværende betydning, men en mangfoldighedsminister, der dækker det hele. Samt at et inkluderende samfund skal arbejde på to fronter: Diskrimination skal forhindres, og positivt set skal der arbejdes for, at alle de forskelle, vi har, kan rummes.

Styrken i hendes argumentation ligger både i hendes teoretiske viden og hendes praktiske erfaring: Et indgående kendskab til Danmark, men også til et land som USA, hvor man har langt større erfaring i at håndtere forskelligheder. Her kunne der i mere udfoldet form ligge et oplæg til videre diskussion, hvis ellers ligestillingsministeren vil gribe bolden.

Uafklarede målsætninger

I afslutningskapitlet påpeger udgiverne konkluderende, at dansk ligestillingspolitik har været præget af vage problemdefinitioner og uklarhed omkring mål og midler, men at ligestillingspolitik gennem de sidste 30 år alligevel er blevet et ganske omfattende politikområde. De tolker dette som resultat af et handlingsimperativ: "Der må gøres noget". Presset udgik fra 1970'ernes og 80'ernes omfattende kvindepolitiske mobilisering, men også – og i højere grad end i de andre nordiske lande – fra internationale organisationer som f.eks. FN og EU. Men et handlingsimperativ kombineret med vage problemdefinitioner m.v. resulterer ifølge forfatterne i 'symbolpolitik', som både kan være skinpolitik, hvor konkrete effekter er direkte uønskede, men også velment politik, som imidlertid handler i blinde og efter den laveste fællesnævners princip – muligvis ud fra ønsket om at undgå åben konflikt.

Ligestilling ligger ifølge udgiverne i grænsefladen mellem offentligt og privat, og det har været et politisk konfliktspunkt, hvor denne grænse skal trækkes. I modsætning til venstrefløjspartierne har borgerlige partier været skeptiske over for statslig indgriben i private virksomheders forhold og over for statslig påvirkning i fordelingen af omsorgsansvaret i familierne. Et eksempel på det sidste er de nylige diskussioner om en fædrekvote i barsels- og forældreorlov.

Perspektiveringen i afslutningskapitlet er provokerende. Her påpeger udgiverne, at det trods ligestillingsdebattens svagheder og mangler i praksis står ganske godt til med ligestillingen i Danmark på en række klassiske ligestillingsområder såsom politik, arbejde, børnepasning og andre velfærdsydelse. Men at de radikale forandringer i familiemønsteret og i kvindernes situation, som de tolker som resultatet af et samspil af økonomiske, kulturelle og demografiske

faktorer, var godt i gang, allerede et tiår før den formaliserede ligestillingspolitik var en realitet. De peger i stedet på velfærdspolitikkerens betydning. De slutter med et katalog over problemer, som ikke er løst trods ligestillingslovgivningen, f. eks. ligeløn, seksualiseret vold, prostitution og handel med kvinder, kvinders lave repræsentation i elitepositioner i det private erhvervsliv. Afslutningsvis påpeger de, at ligestillingspolitikken i Danmark befinder sig i et vadeded her i 2003. På den ene side er den ny og funktionsopdelte struktur for ligestillingsarbejdet, som blev vedtaget i 2000, blevet amputeret uden at have nået at stå sin prøve, ved at den borgerlige regering i 2001 nedlagde det nyoprettede, politisk uafhængige Videnscenter for Ligestilling. Tilbage er i dag som permanent struktur ligestillingsministeren og Ligestillingsafdelingen, mens Klagenævnet for Ligestilling er midlertidigt. På plussiden noterer de sig, at en række nye emner, nemlig vold mod kvinder, handel med kvinder, prostitution og pornografi er på vej ind i debatten. Om mainstreaming er vejen frem, mener de vil afhænge af, hvordan begrebet afklares, samt af en præcisering af instrumenter og metoder. Helt afgørende er desuden samspil mellem kræfter fra oven og fra neden. Heri læser jeg en indirekte opfordring til alle os 'hernede' om (igen?) at engagere os og sørge for at dette samspil bliver en realitet.

En god og nyttig bog

Bogen slutter med en række nyttige statistikker med tolkende kommentarer. *Ligestillingspolitik som diskurs og praksis* er et godt sted at begynde for nye læsere, både praktikere og analytikere kan have stor fornøjelse af den. Bogen er både historisk/videnskabeligt og strategisk begrebsafklarende, og formidlingen er god. Den er videnskabelig i sin tilgang, men læselig, uden at der tales 'ned' til læserne. Også for læsere med forudsætninger er der rigtig meget at hente i form af kontekst og elaboreringer af viden. Bogen vil desuden være velegnet som undervisningsbog. Men kunne vi ikke hurtigst muligt få den oversat til engelsk, så man også kan give den til udenlandske studerende, der kommer til Danmark, sultne efter finde ud af, hvordan det nu faktisk forholder sig med ligestillingen på vore kanter?

Kirsten Gomard er lektor i kønsforskning, Afdeling for Kønsforskning, Aarhus Universitet.